

Навчальний посібник / Ф. М. Кирилук. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 564 с. 4. Холод В. В. Двойственная природа политики в парадигматическом измерении / В. В. Холод. // Нова парадигма. Журнал наукових праць / Гол. ред. В. П. Бех. – Випуск 62. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – С. 123-135. 5. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко. / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. 6. Хейвуд Э. Политология. Учебник для студентов вузов. Перевод с англ. / Э. Хейвуд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – XVIII, 525 с. 7. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – СПб.: Речь, 2003. – 304 с. 8. Политология: учеб. / А.Ю. Мельвиль [и др.]. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России, Проспект, 2010. – 624 с. 9. Ильин В. В., Панарин А. С., Бадковский Д. В. Политическая антропология. / В. В. Ильин, А. С. Панарин, Д. В. Бадковский. – М.: Издательство МГУ, 1995. – 254 с.

УДК 321.01:303.01

СТАБІЛЬНІСТЬ-НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН БУТТЯ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ

*Дмитро Власенко,
в.о. професора Енергодарського інституту
державного та муніципального управління
Класичного приватного університету*

У статті зроблено спробу відповісти на запитання: що таке «політична стабільність-нестабільність» узагалі? Подається тлумачення терміна «стабільність» і близьких йому понять, а також розглядаються теорії, які оперують цим терміном.

***Ключові слова:** стабільність, сталість, теорія сталості, синергетика, рівновага, стала рівновага, замкнута система зі стабілізаційним управлінням, політичне суспільство, модернізація.*

The author of the article made an attempt to answer the question: what is «political stability-instability» in general? The term «stability» and other close concepts are interpreted; the theories that operate this term are also reviewed.

Keywords: *stability, steadiness, stability theory, synergetics, equilibrium, stable equilibrium, closed system with stabilizing control, political society, modernization.*

Фундаментальне значення стабільності-нестабільності як політичного феномена для політичної науки є досить вагомим. Тому цей стан заслуговує на створення класифікацій суспільств за ознакою своєї інтенсивності, класифікацій, що повинні стати в один ряд з класифікаціями за ступенем демократичності, форми правління чи адміністративно-територіального устрою.

Актуальність цієї статті обумовлюється загальним контекстом низки авторських робіт [1, 2], присвячених розгляду стабільності-нестабільності як політичного феномена. В них було показано, що політична стабільність-нестабільність є одним з найважливіших політичних станів.

Крім того, дуже перспективним напрямом політологічних досліджень є вивчення конкретних суспільств саме за ступенем їх стабільності-нестабільності. Однак констатація важливості стану політичної стабільності-нестабільності для політичної науки в цілому порушує низку важливих методологічних завдань.

Поняття стабільності-нестабільності лише почасти є питанням політології. Природознавчі, технічні, інші гуманітарні та навіть філософські науки широко оперують цим терміном. З одного боку, це дозволяє провести чисельні порівняння, обрати кращі розуміння цього стану, що їх подають інші науки. Але, з іншого боку, виникає запитання: що у розумінні цього стану при переході на політологічний рівень рефлексії стає новим, притаманним лише політологічній науці?

Для цього у політологічному багатоетапному дослідженні, яке розглядає феномен політичної стабільності-нестабільності за всіма його аспектами, доцільно зробити деякий відступ із суто політологічної проблематики. Треба показати, яким чином стан стабільності-нестабільності розуміється у різних неполітичних науках та які закономірності у розумінні цього стану виявляються при переході від природних та технічних наук до наук гуманітарних. Це і слід вважати основним завданням дослідження декількох статей, присвячених вирішенню цієї проблеми.

Переходячи до розгляду ступеня розробленості проблеми, слід відзначити: розумінням того, що є стабільним, а що – нестабільним, постійно цікавляться спеціалісти у галузі технічних, математичних, економічних наук. Але кожен з них питання стабільності вирішував *ad hoc*, тобто для кожного окремого випадку, не ставлячи завдання якимось чином систематизувати та упорядкувати різні розуміння

стану стабільності-нестабільності (тим більше – співвіднести їх значення у різних науках).

На перший погляд, систематизація та упорядкування таких точок зору стосовно визначення стану стабільності-нестабільності може вважатися невіршеною частиною головної проблеми, яка потребує подальшого вивчення, але це не зовсім так. Дійсно, до цього часу наукових робіт у цьому напрямі ще не було, але упорядкування знань класу *ad hoc* та виведення певного спільного знаменника про сутність стану стабільності у математиці, фізиці, економіці все ж таки не є політологічною проблематикою. Невіршеною частиною головної проблеми є інше: необхідно не тільки систематизувати, а й об'єднати знання про стабільність-нестабільність, яке склалося у неполітичних та політичних науках, та відокремити (у разі його виявлення) те особливе, що є саме у політологічному розумінні цього феномена.

Лінгвістична характеристика терміна «стабільність» та близьких йому за родовими ознаками понять

Доволі дивно є та обставина, що Велика радянська енциклопедія (ВРЕ) поняттям «стабільність» не оперує, даючи пояснення не самому цьому іменнику, а одному із похідних від нього – «стабілізація». Під цим терміном розуміється «приведение в устойчивое состояние, или поддержание этого состояния, повышение устойчивости некоторых веществ» [3, Ст. 1153]. Для сфери виробничих відносин ВРЕ надає окреме визначення: «в технике – поддержание заданного постоянного во времени значения одной величины вне зависимости от внешних или внутренних дестабилизирующих факторов» [3]. Великий словник російської мови за редакцією С. І. Ожегова прикметник «стабильный» характеризує як «прочный, устойчивый, не подверженный колебаниям, постоянный» [4, с. 761]. Приблизно такі ж визначення використовує і «Новий словник іноземних слів» [5, с. 849].

Навіть загальне визначення того, що є «стабільність», показує, що це поняття у своєму змістовому значенні тісно взаємодіє з групою близько споріднених за своєю суттю понять. Одне з них – «сталість» (рос.: «устойчивость»). Це найбільш близький семантичний аналог терміна «стабільність» та у багатьох випадках їх використовують як синоніми. Спорідненість цих понять обумовлюється й тим, що саме визначення того, що розуміли стародавні римляни під первинним терміном «*stabilis*», у сучасних енциклопедіях подається за допомогою терміна «сталість» [3, Ст. 1153].

У більшості випадків, дійсно, можливе використання «сталості» і «стабільності» як синонімів. При цьому певні тонкі відмінності, які, вірогідно, зможуть знайти філологи, не будуть адекватно відображені

у наукових (не філологічних!) і в публіцистичних роботах, не сприйматимуться як обов'язкова лексична норма в розмовній мові на політичну тематику. Однак між термінами «сталість» та «стабільність» є одна вагома різниця. У східнослов'янських мовах традиційно склалося так, що термін «стабільність» набагато більш мобільний та варіабельний порівняно з терміном «сталість», від нього утворюється значно більше прикметників, які використовуються в економічній та політичній лексиці. «Внутрішні стабілізатори», «стабілізаційна програма», «стабілізаційна політика», «стабілізація валюти» – всі ці словосполучення з використанням терміна «сталість» (замість базового терміна «стабільність») у принципі можливі, але при цьому буде вжито більш ніж два слова у словосполученні, і це виглядатиме досить незвично на тлі сталих виразів із використанням терміна «стабільність».

Саме на підставі цих міркувань автор, аналізуючи політичні феномени, буде послуговуватись терміном «стабільність». Особливо слід наголосити, що наукові роботи, автори яких замість терміна «стабільність» використовують термін «сталість», будуть проаналізовані поряд з роботами, де йдеться про стабільність суспільства.

Загальнонаукові закони та теорії, що оперують поняттям «стабільність»

Для адекватного використання терміна «стабільність» у роботі політичної спрямованості, коротко розглянемо, яким чином використовується це поняття в ході вивчення менш складних, ніж сучасна політика, об'єктів.

У природознавчих науках відоме явище синергетики – самоорганізації складних систем. Перехід у найбільш сталий стан складних природних систем, які розвиваються без участі людини, відбувається відповідно до закону Ле Шательє-Брауна: під час зміни зовнішніх умов рівновага в різних процесах зміщується так, щоб протидіяти зміні зовнішніх умов [6, с. 98]. Авторський колектив, що аналізує прояви цього закону при протіканні хімічних реакцій горіння, наводить такий приклад. Якщо пряма реакція екзотермічна (протікає з виділенням теплоти), то при підвищенні температури рівновага зміщується в бік вихідних речовин, тепловиділення зменшується. При зниженні температури рівновага зміщується в бік продуктів реакції [6, с. 98].

Цей приклад можна інтерпретувати в такий спосіб. Існують певні вихідні параметри системи. Для системи ці параметри є сталими. Сталість даних вихідних параметрів забезпечується тим, що у випадку їх зміни в системі виникають спрямовані сили, що

прагнуть повернути її в первісний стан. У результаті знизиться температура горіння або виявляться інші стабілізаційні фактори.

Введення в сферу дослідження даної роботи закону Ле Шательє-Брауна порушує питання і про співвідношення термінів «стабільність» і «рівновага». На відміну від першого, який майже синонімічний до терміна «стабільність», «рівновага» має суттєві смислові особливості. Як правило, «рівновага» використовується для опису явищ природного характеру, що відбуваються без участі і волі людини, в тих випадках, коли термін «стабільність» практично не використовується. Під «рівновагою» у такому випадку розуміємо незмінний стан системи, який зберігається за відсутності збурювальних впливів, так і за наявності внутрішніх стабілізаторів, притаманних даній системі. Саме тому «рівновага» у словосполученнях дуже часто вживається з доповненнями, що конкретизують основний термін: «стійка рівновага» (тобто рівновага, яка підтримується внутрішніми стабілізаційними чинниками), «нестійка рівновага» (у разі якщо внутрішні стабілізаційні чинники відсутні). Утім, із будь-якого правила є винятки, і в більшості випадків поняття «рівноваги» використовується як дуже близький функціональний аналог «стабільності», причому для опису явищ соціальної сфери.

Конкретизуючи вищезгадану соціальну сферу явищами економіки, слід відзначити, що «рівновага» в економіці трактується як «спроможність системи, яка має доволі складну поведінку, зберігати певні якості та характеристики незмінними» [7, с. 558]. У цьому визначенні, яке наведено в одній з економічних енциклопедій, звертає на себе увагу акцентування на «складній поведінці», що характерно саме для систем соціального світу.

У цьому контексті говорять про «абсолютно стійку рівновагу», «стійку рівновагу стосовно певної області збурень», «байдуже сталу рівновагу», «несталу рівновагу» [7, с. 558]. Як бачимо, термін «рівновага» вживається не самостійно, а тільки з уточнювальним терміном «сталість».

Демонстрація дії закону Ле Шательє-Брауна, зважаючи на віддаленість цього прикладу від політології, дозволяє, тим не менш, визначити декілька фундаментальних моментів.

По-перше. Приклад зі сфери неорганічної природи показує, наскільки базисними та всеосяжними є процеси стабілізації, якими буквально «пронизане» все буття людини.

По-друге. Дія закону Ле Шательє-Брауна – один з найяскравіших прикладів спільності руху матеріальної та соціальної форм матерії, єдності світу, в основі якого, крім усього іншого, лежать і стабілізаційні процеси, властиві не тільки екзотермічній реакції горіння.

Мабуть, ще більш виразно цей закон може проявлятися і в політичному житті, – у разі пояснення загальних, глобальних процесів. Тож наведемо приклад зі сфери політики, який, на думку автора, найбільшою мірою відповідає базовим судженням закону Ле Шательє-Брауна.

Будь-яке політичне співтовариство має певні традиції, неформалізовані правила поведінки. У випадку, якщо лідери цих співтовариств починають проводити дуже швидко та таку, що йде врозріз із ціннісними настановами більшості населення, модернізаційну політику, то в такому суспільстві практично завжди виникають антимодернізаційні, консервативні рухи. Часто вони настільки вагомі, що дію природничого закону Ле Шательє-Брауна повно мірою можна простежити і в складноорганізованих соціальних системах.

Найбільш яскравим прикладом цього є Іран. Шахська династія Пехлеведі після Другої світової війни прагнула запровадити в цій країні західноєвропейську систему цінностей у широкому значенні цього слова – в політиці, в культурі, у стосунках між чоловіком і жінкою. У результаті традиції найдавнішої з нині існуючих держав світу опинилися в стані нестабільності. Виникли потужні консервативні сили, які прагнули зберегти традиційний status quo. Спрямованість дії цих консервативних сил щонайповніше відповідала закону Ле Шательє-Брауна – проти змін, що відбуваються. Як наслідок – сталася відома всім революція імамів 1979 року, і в Ірані було відновлено панування традиційних для цієї країни політичних інститутів.

І приклад Ірану далеко не поодинокий. У політичному житті під час здійснення реформ практично завжди консолідуються антиреформаторські сили, що прагнуть не допустити змін у суспільстві або звести ці зміни до мінімуму. Суспільна система як би оберігає саму себе, і далеко не завжди реформи – це універсальне благо, а контрреформаторські сили – не обов'язково сили, що несуть цьому суспільству лише негатив.

Проблема співвідношення реформ і контрреформ у суспільному розвитку не є темою нашого дослідження, тому в контексті теми слід зазначити інше. Те, що спрямованість дії цих охоронних процесів у сфері політики описуються загальним законом, універсальним на рівні загальних законів фізики, ще раз показує, наскільки загальними й універсальними є процеси стабілізації, прагнення зберегти попередній стан.

Застосовуючи закон Ле Шательє-Брауна можна адекватно пояснити лише найпростіші форми стабілізаційних процесів, що відбуваються на глобальному рівні. У більш складних системах стабільність нерозривно ототожнюється з феноменом управління в

замкнутих системах. У принципі теорія стабілізаційного управління була розроблена стосовно технічних систем, проте її найбільш загальні структурні елементи можуть бути з деякими допущеннями і застереженнями успішно ототоженні і з політичними інститутами і процесами.

Ось як описують замкнуту систему зі стабілізаційним управлінням В. А. Бесекерський і Є. П. Попов – авторитетні російські фахівці в цій сфері. «Її (замкнутої автоматичної системи – Д. В.) особливість – замикання її виходу і входу таким чином, щоб контрольні елементи (в техніці – вимірювальні прилади, в суспільстві – органи держкомстату, центри вивчення громадської думки – Д. В.), вимірявши деякі величини, що характеризують певний процес у керованому об'єкті, самі були б одночасно і джерелом впливу на систему, причому величина цього впливу залежала б від того, наскільки відрізняються виміряні величини на керованому об'єкті від необхідних значень» [8, с. 10]. Кінцевою метою управління є *стабілізація*, виконання заданої програми і стеження [8, с. 10].

Хоча дана схема стабілізаційного управління сформульована, в першу чергу, стосовно до керованих технічних систем, вона може бути використана і для пояснення соціальних процесів. Так, М. Туленков, розглядаючи філософські проблеми соціального управління, наводить його вельми близькі інформаційні та стабілізаційні функції, аналогічні функціям управління в техніці [9].

Для того, щоб виник стан стабільної замкнутої системи, в ній необхідна наявність низки обов'язкових складових елементів. Найважливіші з них – системи стабілізації, функції яких – підтримувати постійне значення керованої величини при збурювальних впливах, що змінюються [8, с. 12]. Крім того, в стабілізованих системах повинен бути керований об'єкт, керована величина, що задає вплив, узгодженість, керівний пристрій, алгоритм управління [8, с. 12].

Як зазначалося вище, хоча ця теорія створювалась стосовно технічних систем, вона має багато в чому універсальний характер. Тому всі ці елементи стабільної системи можна знайти і в соціальному середовищі – в тому числі і в конкретних політичних спільнотах.

Крім теорії систем автоматизованого управління існує також і теорія сталості. Порівняно з теорією систем автоматизованого управління теорія сталості більшою мірою оперує математичними

формулами, має більш загальний і універсальний характер*. Її основні положення були розроблені в позаминулому столітті А. І. Ляпуновим [10], Максвеллом, Рауссом [8, с. 123], в минулому столітті – К. Мерріємом [11]. Хоча багато її складових елементів виражені в складній математичній формі, підсумкові постулати досить прості, зрозумілі і такі, що можуть бути застосовані для вивчення абсолютно всіх соціальних процесів. При цьому, найбільш важливим наслідком класичної теорії сталості, важливим для дослідження саме політичних процесів, слід вважати наступне. «У класичній теорії сталості, – пишуть В. А. Бесекерський і Є. П. Попов, – досліджуються не сталість системи як така, а сталість її так званого незбуреного руху» [8, с. 115]. При цьому стан рівноваги подається не як статичний, а як рівновага руху. Крім того, як визнають цитовані вище автори, система може мати безліч станів рівноваги.

Загалом, слід зазначити, що висновки і наслідки з класичної теорії сталості, так само як інтуїтивне розуміння сталості, стабільності, широко застосовується в науці і техніці та слугує предметом численних досліджень [12, 13]. А. М. Цикун навіть ускладнює класичну теорію сталості, вводячи поняття адаптивних систем, у яких по ходу управління відбувається не тільки стабілізаційний вплив, а й активна зміна його алгоритму залежно від зовнішніх умов і цілей оператора [14, с.15].

У техніці інтуїтивне розуміння сталості та стабільності широко застосовується для створення назв, похідних від слова «стабільність», як от: «стабілізатор», «стабілітрон» (іх визначення див.: [15, с. 565]) та багато інших.

Висновки. Для політичної науки значення постулатів класичної теорії сталості має виражатися в двох найважливіших наслідках.

Наслідок перший. Відповідно до класичної теорії сталості слід визнати, що стабільний стан – це не обов'язково стан, що визначається незмінністю існування саме політичних інститутів. Не менш рівноправним стабільним станом політичного співтовариства слід вважати і ту ситуацію, коли політичні інститути змінюються, проте змінюються сплановано і прогнозовано, за заздалегідь розробленим проектом реформ, в умовах політичних процесів, що стабільно розвиваються та змінюються.

Наслідок другий. Для визначення рівня стабільності суспільства необхідно визначити точку відліку, своєрідний миттєвий «зліпок» сукупності політичних інститутів суспільства або спрямованості політичних процесів. Класична теорія сталості показує, що не існує

* Фактично, теорія систем автоматизованого управління є окремим випадком більш загальної класичної теорії сталості.

ніяких науково обґрунтованих критеріїв, за якими можна обрати абсолютно переважну точку відліку, яка б мала якісь об'єктивні переваги над маркерами іншими. Таким чином, соціальна система може мати безліч станів рівноваги. Коли взяти один з таких станів як базовий для визначення політичної стабільності суспільства, то тоді перехід в інший стан буде сприйматися як прояв нестабільності. І навпаки.

У політичному процесі існує безліч акторів, у кожного з яких можуть бути свої базові маркери стабільності. Отже, визначити, який з маркерів стабільності є кращим, можна лише з великою часткою умовності.

1. Власенко Д. И. Сравнительная эффективность различных классификаций форм общественного устройства / Д. И. Власенко // *Наукове пізнання: методологія та технологія*. – 2007. – Вип. 1 (19). – С.32-38. 2. Власенко Д. Й. Стабільність-нестабільність у сфері політичного: сутність, значення та перспективи дослідження / Д. Й. Власенко // *Сучасна українська політика. Політики та політологи про неї*. – 2010. – Вип.19. – С.192 – 201. 3. Большая Советская Энциклопедия. – Т. 24. – Кн. 1. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1976. – 840 с. 4. Ожегов С. И., Шведов Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 тыс. слов и фразеолог. выр. / РАН. Ин-тут рус. языка им. В. В. Виноградова. / С. И. Ожегов, Н. Ю.Шведов – 4-е изд., допол. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с. 5. Новый словарь иностранных слов. – Мн.: Современный литератор, 2005. – 1088 с. 6. Основы практической теории горения: Учебн. пособие для вузов / В. В. Померанцев, К. М. Арефьев, Д. Б. Ахмедов и др. – Л.: Энергоатомиздат: Ленингр. отд.-ние,1986. – 312 с. 7. Экономико-математический словарь / Гл.ред. В. И. Данилов-Данильян. – М.: Большая российская энциклопедия, Издский Дом ИНФРА М, 2003. – 688 с. 8. Бесекерский В. А., Попов Е. П. Теория систем автоматизированного управления / В. А. Бесекерский, Е. П. Попов. – СПб: Изд-во «Прогресс», 2003. – 752 с. 9. Туленков М. Організаційні основи соціального управління як суспільного феномена / М. Туленков // *Політичний менеджмент*. – 2008. – №1. – С. 57-76. 10. Ляпунов А. М. Общая задача об устойчивости движения / А. М. Ляпунов. – М.: Гостехиздат, 1960. 11. Мерриэм К. Теория оптимизации и расчета систем управления с обратной связью / К. Мерриэм. – М.: Мир, 1967. 12. Новиков В. С. Непараметрические алгоритмы обнаружения нестабильных параметров / В. С. Новиков. В кн.: *Стабильность и надежность информационных устройств и систем*. – К.: Техника, 1975. – С.85-87. 13. Иртегов В. Д. Инвариантные многообразия стационарных движений и их устойчивость / В. Д. Иртегов. – Новосибирск:

Наука, 1986. – 144 с. **14.** Цыкунов А. М. Квадратичный критерий абсолютной устойчивости в теории адаптивных систем / А. М. Цыкунов. – Фрунзе: Илим, 1990. – 157 с. **15.** Новый политехнический словарь. – М.: Изд-во «Большая российская энциклопедия», 2000. – 671 с.

УДК 32.019.51:81:159

БІОГРАФІЧНИЙ НАРАТИВ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Петро Олещук,

*кандидат політичних наук,
асистент кафедри політичних наук
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Досліджена сутність біографічного нарративу в політиці. Запропоновано підхід щодо аналізу біографічних нарративів як основи для дослідження політичного дискурсу. Вивчено особливості використання біографічних нарративів у політичному дискурсі сучасної України.

***Ключові слова:** біографічний нарратив, політична комунікація, політичний дискурс.*

In the article the essence of biographical narratives in politics is investigated. The article deals with biographical narrative as a construct for political discourse study. The author analyzed specific features of use the biographical narratives in modern Ukrainian political discourse.

***Keywords:** biographical narrative, political communication, political discourse.*

Політичний нарратив являє собою текст політико-ідеологічного змісту, структурований відповідно до комплексу вимог (як мовленнєвого, так і змістовного характеру), що покликаний донести до публіки певну базову ідею. Впровадження у науковий дискурс обговорення проблеми політичного нарративу тісно пов'язано зі зростанням ролі міждисциплінарних досліджень у вивченні сфери політики. Зокрема, перенесення поняття «нариву», котре вже набуло визначення та стало об'єктом дослідження у межах психології, соціології, філології, відкриває нові перспективи у вивченні політичної комунікації. Відповідно, в межах вітчизняної політичної